

YARATILIŞ MITLERİ, ŞAMANİZM VE TASAVVUF BAĞLAMINDA DÜŞÜŞ, MAHRUMİYET VE HAPİS

**The Fall, Deprivation and Imprisonment in the Context of Creation
Myths, Shamanism, and Tasavvuf (Islamic Mysticism)**

**Chute, privation et emprisonnement dans le contexte des mythes de la
création, du chamanisme et du mysticisme**

Doç. Dr. Mehmet AÇA*

ÖZET

“İlkel” için yapılan her bir eylem, “başlangıç”ta kutsal ve doğa üstü varlıklar (Tanrı, Tanrılar, Tanrı’nın yardımcıları, vs.) tarafından yapılan “model eylem” ya da “ilk eylem”lerin tekrarından ibarettir. Onun içindir ki, “ilkel” insan, her bir eylemini kutsalın ve yaratılışın tekrarı olarak algılamıştır.¹ Türklerin ve diğer pek çok dünya milletinin yaratılış mitolojilerine göre², “başlangıç”ta Tanrı tarafından yapılan eylemlerin başında, kendisine baş kaldıran şeytan (Erlık) ile ona uyararak yasak meyveyi yiyen Âdem (Törüngey) ve Havva (Eje)’yi cezalandırmak gelmektedir (Erlık sonsuza dek ka-

ranlıklar ülkesine/yer altına hapsedilirken Eje ve Törüngey de geçici bir süre için Tanrı mekânından çıkarılarak yer yüzüne indirilmektedir/düşürülmektedir).³ İlk insanlar tarafından işlenen “ilk suç” ve Tanrı tarafından verilen “ilk ceza”, “ilkel”in düşüncesinde bir modeli oluşturmuş⁴, her bir suç ve sonrasında verilen her bir ceza, “başlangıç”taki “ilk suç”u ve “ilk cezalandırma”yı tekrarlamak anlamına gelmiştir. Türk mitolojisindeki ifadesiyle ilk suç, Erlık için sonsuz, Törüngey ve Eje için ise geçici bir düşüşü, gurbeti, hapsi, mahrumiyeti ve ölümlülüğü getirmiştir. Kısacası, insan için

yaratıldığı mekân olan Tanrı mekânı, yani, cennet, arayıp yeniden bulmak isteğeceği “kayıp cennet”e dönüşmüştür.

Altay Türkleri arasından W. Radloff tarafından derlenen ve yabancı kültürlerin etkisinde kaldığı anlaşılan yaratılış efsanesinde (İnan 1986: 14-19), Tanrı mekânında yaratılan Törüngey (Âdem) ile Eje (Hava)’yi baştan çıkarıp dokuz dallı kutsal ağacın dört dalındaki yasaklanmış meyveleri⁵ yedirerek ilk günahı işleten Erlik, Kудay (Tanrı) tarafından üç kat yerin altındaki ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünyaya gönderilir. Eğer Tanrı’ya karşı düşmanlık beslemez, insanlara fenalık etmezse tekrar Tanrı’nın yanına gidebilecektir. Eje ile Törüngey de yasaklanmış meyveyi yedikleri ve Tanrı’ya âsi oldukları için Tanrı mekânından, yani cennetten çıkarılmışlar, çeşitli haklardan (Ölümsüzlük, Tanrı tarafından beslenme, vs.) mahrum edilip çeşitli yükümlülüklerle dünyaya gönderilmiş, düşürülmüşlerdir. Kудay (Tanrı), yasak meyvenin yenilmesinden sonra dişiye (Eje) gebe kalma, çocuk doğurma ve doğum sancısı çekme cezasını verirken⁶ erkeğe de (Törüngey) Tanrı gibi olamama (ölümlü bir varlığa dönüşme), dokuz kız ve dokuz oğul evlada sahip olma, insanları dünyaya getirme cezası vermiştir. Verilen cezalardan da anlaşılacağı üzere, doğurganlık dişiye bir ceza olarak verilmiş, Tanrı katında Tanrı gibi ölümsüz bir varlık olan insan ölümlü bir varlık haline dönüştürülmüştür.⁷ Ayrıca, her daim Tanrı’nın yanında olan ve Tanrı’yı görebilen insan, hem çalışmak zorunda bırakılmış, hem yükümlü kılınmış, hem de Tanrı’nın yanında olamama ve onu görememe cezasına çarptırılmıştır. Kудay (Tanrı), insanlara şöyle hitap etmiştir: “Bundan sonra size yemek vermeyeceğim. Kendinizi kendi gücünüzle kazanarak besleyiniz. Sizinle konuşmuyacağım. Size Maytere’yi göndereceğim” (İnan 1986: 16).

Eje ile Törüngey’in çeşitli haklardan mahrum kalmaları ve dünyaya gönderilmeleri/düşürülmeleri geçicidir. Şayet, gönderildikleri dünyada iyi kullar olarak hayat sürerler ve Erlik’in hilelerine aldanıp yoldan çıkmazlarda tekrar Tanrı katına çıkıp mahrum kaldıkları tanrısal özelliklere sahip olabileceklerdir. Erlik ise başlangıçta geçici bir şekilde yerin altına, yani, karanlıklar ülkesine atılmıştır. Fakat, ileride Tanrı’nın affına mazhar olan Erlik, daha sonra davasını sürdürdüğü için sonsuza dek karanlık dünyaya gönderilecektir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Tanrı, Erlik’i ebediyen karanlığa, ilk insanları ise geçici olarak sürgün, hapis hayatı (“düşkünlük”) yaşamaya mahkum etmiştir. Eğer, sürgün ya da bir başka deyişle hapis hayatı iyi bir şekilde geçirilirse sürgün ya da hapis hayatı sona erecek, gerçek mekâna (Tanrı katı, cennet) geri dönülebilecektir. Yaşanan “düşüş”, sürgün ya da hapis hayatı, nefsin cezalandırılması, terbiye edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, günümüzde de yasalara ve toplumsal normlara karşı gelenler, han ya da devlet başkanının temsilcisi olduğu sözlü ve yazılı yasalar tarafından çeşitli haklardan mahrum edilerek aile ocağından, toplumdan, günlük hayattan soyutlanarak cezalandırılmaktadırlar.

Yaratılış efsanesindeki cezalandırılmayı, doğrudan “düşüş”, “ölüm”, “mahrumiyet”, “hapis”, “sürgün”, “gurbet” ve “kayıp cennet” kavramları ile birlikte yorumlamak gerekmektedir. İnsan, işlediği bir kabahatten dolayı Türk inanış sisteminde göğün yedinci ya da dokuzuncu katında olduğuna inanılan Tanrı katından (cennet) yere indirilmiş ya da düşürülmüş, geçici bir süreliğine ölümsüzlük vasfını ve cennetini yitirmiş bir şekilde gurbete salınmış, Tanrı katındaki haklardan mahrum kalma anlamına gelen

bir hapis hayatına mahkum edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, kişiöğlü daha dünyaya üzerine indiğı ilk günden itibaren yeniden ölümsüzlük peşinde koşmuş, tekrar Tanrı katına çıkararak ölümsüz ve tanrısal bir varlık olabilmek uğruna, gurbet ya da hapis hayatının iyi bir şekilde geçmesi için çaba sarf etmiştir.⁸ Onun içindir ki ölüm, tasavvuf ve Budizm⁹'de çekilen acıların son bulması, gerçek vatana dönüş, bedene ve dünyaya hapsedilen ruhun tahliyesi, yeniden sonsuzluğu yakalayış, dünya üzerinde yaşanan ölümden sonra gerçek anlamda "diriliş" olarak nitelendirilmiştir.

Diğer yandan Şamanizm'de Şaman adayları karanlık bir mekâna hapsedip kendilerini açlığa, karanlığa mahkum ederek sembolik ölümü yaşamışlardır. Bu uygulama, gönüllü bir uygulamadır ve tasavvuftaki "çile" ile örtüşmektedir. Şaman adayı, çeşitli rahatsızlıklar yaşadığı ve kendisini toplumdan soyutlayıp inzivaya çektiğı dönemlerde ya da kendinden nöbetleri (Sara nöbetleri, bayılmalar, vs.) ruhlar tarafından bedeni parçalanmakta, iç organları çıkarılmakta ve daha sonra tekrar birleştirilerek diriltilmektedir. Değerli araştırmacı Mircea Eliade, **Şamanizm** adlı çalışmasında, Şamanlığa geçişte adayın sembolik olarak ölüp dirildiğine ve ancak bu ölüp dirilme neticesinde Tanrı ya da ölmüş büyük Şamanların ruhları tarafından seçilen adayın Şamanlık vasfına sahip olabildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, bir yaş grubundan ötekine geçebilmek, gizli cemiyetlere ve kabile üyeliğine dahil olabilmek için de ölüp dirilme ritüeli ön plana çıkarılmış; fakat, buradaki ölüp dirilmeler, beden ruhlar tarafından parçalara ayrılarak yeniden birleştirilip diriltilmesinden ziyade, mezarlıklarda yatma ya da ölü gibi hiçbir şey yiyip içmeden kapalı bir mekânda günlerce beklemekten ibarettir. Aday, ölümlerin bulun-

duğı bir mekânda geceler boyu kalmakta ve ölümü sembolik anlamda yaşamaktadır. Sınavı başarıyla geçen aday, yine sembolik olarak dirilmekte, eksi kişiliğini yitirip önceki hayatına son vererek yeni bir kişilikle gizli cemiyete ya da kabile üyeliğine dahil olabilmektedir. Eliade, bu hususu şu şekilde açıklamaktadır: "Gerçekten de, bir yağı grubundan ötekine geçme ya da bir "gizli derneğe" kabul edilme gibi olaylar vesilesiyle yapılan törenler de, basitçe "adayın ölüp dirilmesi" formülüyle özetlenebilecek bir ritüel gerekliler. En sık rastlananlar hatırlatılm: a) Karda veya ormanda (simgesel olarak öte-dünyada) insanlardan kopuk ve ölümler gibi "larva halinde" yaflama dönemi: ölümlerden sayılmalar dolayısıyla adaylara uygulanan çeşitli yasaklar (ölü kimi yemekleri yiyemez, parmakların kullanamaz, vb.). b) Hayaletlere özgü soğuk beyaz benzi ve teni elde etmek için yüzüm ve vücudun külle veya bazı alkali maddelerle boyanması; cenaze maskeleme. c) Tapınakta veya fetifl evinde simgesel olarak gömülme. d) Simgesel olarak Yeraltı dünyasına inifl. e) Hipnotik uyku; adaya bilincini yitirten içecekler. f) Güç sınavlar: sopayla dövülme, kızartılmak üzere ayakların atefle tutulması, havada asılı bırakılma, parmakların kesilmesi ve buna benzer başka acı verici ifllemler." (Eliade 1999: 89-90)

Şamanlığa geçişte, tıpkı bir yaş grubundan diğerine geçiş ya da gizli bir cemiyete giriş uygulamalarında olduğu gibi, "oruç"un önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında oruç, hayal görebilmenin en önemli dayanaklarından birisidir: "On iki, on üç yafllarındaki erkek çocuk babaları tarafından sıssız bir yere bırakılır. Hayvanları uzak tutması için küçük bir atefl vardır ve çocuk orada oruç tutarak dua eder. Oruç ruhsal ziyaretçi gelene kadar üç veya daha fazla gün sürer ve in-

san veya hayvan biçiminde görünen ziyaretçi onunla konuşarak ona güç verir. Çocuğun daha sonraki yaşamı bu hayalle belirlenecektir; ona gelen ruh flaman olarak insanlar tarafından avlanma gücü verebilir, hayvanlar tarafından yakalanıp avlama gücü verebilir veya savaştıkları yeteneği vermiş olabilir. Eğer kazanılan yetenekler gencin arzularını tatmin etmezse, tekrar, istediği kadar oruç tutabilir.” (Campbell 1992: 247-248)

Campbell’in aktardığı bilgilerden de anlaşılacağı üzere, “oruç”, nefsi terbiye etmek ve dikkati dış dünyadan iç dünyaya yoğunlaştırmanın yanı sıra, “başlangıç”ta çığnenen yeme yasağını sürdürmek, yeme yasağının hiç ama hiç ihlal edilmediğini bireyin hafızasına kazımak anlamına da gelmektedir. “Başlangıç”taki tanrısallığı ya da ebediliği ortadan kaldıran şey, yasaklanan şeyi yemek ya da nefse hakim olamamak olduğuna göre, işlenen hatayı hiç yaşanmamış gibi sayarak yeme yasağını sürdürmek tanrısallığı ya da ebediliği sürdürmek ya da yeniden kazanmak anlamına gelecektir. Nitekim, sıradan bir insanı ziyaret edip de çeşitli güçler vermeyen ruhsal ziyaretçi, ancak kutsallığını inziva ve oruçla yeniden kazanan Şaman adayını ziyaret etmekte, ona çeşitli güçler bahşetmektedir. İnziva ve oruç, Tanrı’ya yakın olmayı, ona yaklaşmayı sağlamaktadır ve böylece yeniden kutsallaşan kul (Şaman adayı) ile kutsallığı bahşeden Tanrı arasındaki diyalog yeniden başlamaktadır.

“Başlangıç” ya da “yaratılış aşamasında” Tanrı tarafından verilen mahrumiyet ve hapis cezası, tasavvufta da tekrar Tanrı ile bir olma adına, tıpkı Şamanizm’de olduğu gibi, gönüllü mahrumiyete dönüşmüştür. Tasavvufta adaylar (halvete girecek dervişler) “çile”¹⁰ kavramı çerçevesinde gönüllü bir şekilde nefsi terbiye etme, yok etme sürecinden geçi-

rilmişlerdir. Bu da, arzu ve ihtirasın, dünyevi arzuların öldürülmesi, Tanrı yoluna bütün dünyevi arzuların arınarak girilmesi anlamına gelmektedir. Özellikle de bir şey yiyip içmemek, dış dünyayla irtibatı kesmek, konuşmamak gibi kurallar, kişinin ölmeden diri diri mezara girmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, mezar hayatı yaşayan derviş, kırk günün sonunda “çilehane”den çıkmakta, bu çıkış da arınmış bir şekilde yeniden doğuşu ifade etmektedir. Burada asılan, bireyin yeme yasağını ihlal edilerek kaybettiği tanrısallığını gönüllü bir şe-

vufta derviş, tanrısallaşma yolunda ilk adımını “çile” ve çile sırasındaki yeme içme yasağı ile atmaktadır. Bu süreci tamamlayabildiği taktirde ölümsüzlüğü yeniden yakalama ve yeniden tanrısallaşabilme yoluna girebilmektedir. Derviş, “çile” ile bu dünyadaki “ölüm”e ya da ıstıraba bir son vermekte, çile sonrasında yeniden hayata (“gerçek ve sonsuz hayat”), yani, Tanrı katındaki yaşama kavuşmaktadır. Yani, “ölü” ya da “ölümlü” bir varlık aşamasından ölümsüz, tanrısal bir varlık aşamasına geçmektedir. Aday, kırk günlük bir sembolik ölümler, gurbet, hapis anlamına gelen dünya hayatını, yani, ölüm sürecini tamamlamakta, yeniden dirilerek Tanrı mekânına doğru adım adım ilerlemektedir. Bir başka deyişle, cennetten çıkarılma ve dünyaya düşürülme süreci, sembolik ölümler tamamlanmakta, verilen ceza çekilip bitirilmekte ve sonuçta birey cezasını tamamlamış ve “başlangıç”taki günahı bir daha işlememek üzere nefisini terbiye etmiş bir şekilde Tanrı’ya doğru yükselmektedir.

Orhan Hançerlioğlu, “çile”nin “ilkel”lerde de yaygın bir şekilde görüldüğünü ifade etmektedir. Hançerlioğlu, Avustralya “ilkel”lerinde gençlerin dinsel yaşama girebilmek için ormanlara çekildiklerini, oruç tuttıklarını ve hiç kimseyle konuşmadıklarını bildirmektedir (Hançerlioğlu 1993: 105). Bu ifadeler, bizi doğrudan tasavvuftaki “çile”ye götürmektedir.

Çileciliği (Fr. Ascétisme), bedeni küçümsemeyi öğrenme yoluyla ruhu yüceltme diye tanımlayan Hançerlioğlu, konu hakkında şunları yazmaktadır: “Bu anlamda her türlü “eşitlik de çile” niteliği taşıyabilir. Örneğin, “Buda”, eski Hint geleneklerine uyararak böylesine bir çileyle kendini eşitmiştir. Hristiyanlıkta çilecilik, Âdem’in elma hırsızlığından ötürü soyacekim yoluyla afflanmış insanın

kendini cezalandırmasıyla dile getirir. Manastırların kurulup kurulmadan önce çöller, “târiki dünya” (dünyaya bırakılmayan) adı verilen çilecilerle doluydu. Manastırlar, bu bireysel çilecilikleri bir disipline sokmak amacıyla kurulmuştur. İslamın bütün tasavvuf tarikatlarında çile çekmek, bilgiye ermenin (ermiğinin) ilk basamağıdır. İslam inançlarına göre, bilgisizlerin çileciliği tanrıdan gayri her şeyden “vazgeçmek”tir. Hint inançlarında aynı erek “nirvana”laşmakla elde edilir. Antikçağ Yunanlılarında Stoacılar ve Kinikler, kendilerini böylesine çilelerle eşitlerdi.” (Hançerlioğlu 1993: 105)

Hançerlioğlu’nun ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, aslında dünyadan geçiş ve bütünüyle öteki dünyaya yöneliş anlamına gelen Hristiyanlıktaki çileciliğin kökeni, Âdem’in “elma hırsızlığı”na, yani, insanın nefesine sahip olamaması, özellikle de “şeytanın kapısı” olarak nitelendirilen “dişi”ye uyması düşüncesine dayanmaktadır.¹¹ Nefsine hakim olamayan, “dişi”ye ve dolayısıyla şeytana uyan insanın cennetten çıkarılmasına ve ölümlü-hastalıklı bir varlık haline dönüşmesine neden olan ilk günahtan dolayı kendisini cezalandırması ve hatta aşağılaması anlamına gelen manastıra kapanma ya da inzivaya çekilmede cinsel ilişkinin, evliliğin yasaklanması hayli dikkat çekicidir. Çilecilik ya da inzivaya çekilmeyi sadece inanmış Hristiyan’ın kendisini gönüllü olarak aşağılamak, cezalandırmak, dünya ve hayattan mahrum bırakmak istemesiyle açıklamak kanaatimizce yeterli olmayacaktır. Bu davranışla “başlangıç”taki menfur olayla ilgili hafızanın sıfırlanmaya çalışıldığı, olayın hiç yaşanmamış ve gerçekleşmemiş gibi kabul edilmek istendiği gözlemlenmektedir. Kısacası, “düşüş”ün getirdiği acı unutulmaya, hatta “düşüş” hafızalardan çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, “düşüş”, “mahrumiyet” ve “hapis”, “başlangıç”ta kişiöğlunun isteği dışında yaşanırken Şamanizm, tasavvuf, Budizm ve Hristiyanlık’taki “düşüş”, “mahrumiyet” ve “hapis” birey tarafından gönüllü bir şekilde yaşanmaktadır. “Başlangıç”taki, “düşüş”, “mahrumiyet” ve “hapis”, bireyin tabuyu çiğnemesi üzerine cezalandırma aracı olarak karşımıza çıkarken Şamanizm, tasavvuf ve diğer dinlerdeki “düşüş”, “mahrumiyet” ve “hapis”, bireyin nefsinin cezalandırılması ve terbiye etmesinin bir aracı olmanın yanı sıra, yeniden tanrılaşabilmesi ya da kutsallaşabilmesinin temel araçları olarak görülmüştür. Aşağıda kısaca ele alacağımız devlet sistemleriyle bazı inanç sistemlerindeki (Alevilik-Bektaşilik) “mahrumiyet”, “düşüş” ve “hapis” de tıpkı “başlangıç”taki gibi, tabu ya da yasaları çiğneyen bireyi kendi iradesinin dışında cezalandırmayı, olgunlaştırmayı, suç işlemekten uzak tutmayı ve en önemlisi de suçu işleyen zarar gören kurum ya da birey adına cezalandırmayı amaçlamaktadır. “Başlangıç”ta bireyi düşüren, mahrum bırakan, kendi katından dünya üzerine düşüren güç bizzat Tanrı iken, devlet ve inanç sistemlerinde bu işi yapan, meşruiyetini ister dinden, ister demokrasiden ve isterse başka bir kaynaktan alsın bizzat devlet ya da hükümetle dini liderin (pir, dede) bizzat kendisidir.

Alevilik ve Bektaşilikte en büyük dinî ceza, suç işleyen bireyin “düşkün” ilan edilmesidir. Düşkünlük, toplum dışına atılmak anlamına gelmektedir ve bu uygulama ile birey, içinde yaşadığı toplumdan uzaklaştırılmakta, haklarından mahrum edilmektedir (Düşkün olanlar cem törenlerine katılamazlar, kurban yiyemez ve yediremezler, toplumdan dışlanırlar. Ailesi bile o kişiyi bu yanlış davranışından dolayı koruyamaz.

Çünkü yanlış yapan kişiye sahip çıkan da düşkün ilan edilir, vs.). Bir nevi hapis hayatı anlamına gelen “düşkünlük” uygulaması, Yahudilikten Hristiyanlığa geçmiş olan “afroz”u akla getirmektedir.¹² Değerli araştırmacı Orhan Türkdoğan’ın **Alevi Bektaşî Kimliği-Sosyo-Antropolojik Araştırma-** adlı çalışmasında yer alan “düşkünlük” hakkındaki şu bilgiler, konunun anlaşılması bakımından hayli önemlidir: “Düşkünlük, suçun çeşidine göre kategorilidir. Cem’e alınmazlar, ilişkilerde dışlanırlar. Benzeri töre Bektaşilerde de vardır. Bektaşilikte avar suç denilen Büyük Günah iflemifli olanlar (ayinlere) alınmazlar. Bunlar; daha ziyade; cinayet, zina, livata, hırsızlık ve herhangi bir suç olmadan karşın boflamak gibi fiillerdir. Bu suçlardan birini ifleyen kimse (ikrarın bozumu) kabul edilir. Yani yoldan çkmifli olur. Düşkün olanlar; cezalı oldukları süre içinde âyin ve erkânlara alınmazlar. Kimse kendileriyle konuşmaz, yanına varmaz. Kimseyi de yanına yaklaştırmaz. Bulaffıc hastalıktan kaçılır ve korunur gibi bir muamele yapılır. Bu bir manevî cezalandırma fleklidir. Düşkünlük cezası affedilen veya sona erenler, aynen eskisi gibi ve hiçbir fley olmamıflıcaına, normal hayatta bafllarılar. Düşkünlükleri sona erenler tekrar ikrar verir ve yola girerler. Kısacası düşkünlük, bir çffit toplumsal afroz anlamın taflır. Alevi cemaatın saklılık/gizlilik kimliğini güçlendiren, dıflı açılması engelleyen önemli bir toplumsal kontrol mekanizmasıdır. Mürebbi Ali Taff’a göre: “Düşkün, eliyle hırsızlık, diliyle kötü söyleyen ve beline güvenilmeyen kimsedir. Yani EDEB’den yoksun kitledir. Bunlar alevi erkân dıflırlar...” (Türkdoğan 1995: 61)

“Alamutlular için, ister kendi içinden, isterse dıftan evlenme türünden olsun- Allahın emri ve Peygamberin kavli olmadan-yapılan evlenmelerde kiffiler düşkün olurlar. Daha önce Ortaca alevi-

lerinde gözlediğimiz üzere, kiffiler kaçtıkları vakit de toplum dışı sayılırlar. Bu gibilerle ilişkiler kesilir, âyn-i Cem'e sokulmaz, kurban eti yiyemez, kurban kesse bile etini kimse kabul etmez. Kurban da zaten kurban sayılmaz. Kız kaçtıktan sonra, düflkünülden kurtarılması için pirin gelmesini beklemesi gerekir. O halde, düflkünülden olgusu, statü bakımından en yüksek noktaya ifflal eden kimse tarafından ancak kaldırılabilmektedir.¹³ Mürebbi, baba veya dede gibi "piri" takip eden temsilciler tarafından bu görev uygulanıyor. Ayrıca, iki taraf da kurbanları getirmek zorundadır. Bir taraf sünni de olsa kurban flart. Kurban kesmek, düflkünülden kaldırılmasında önemli bir basamağı teffkil eder. Yalnız, namus, iffet ve benzeri suçlardan kurtulması için kiffinin yedi yıl beklemesi gerekir." (Türkdoğan 1995: 120)

"Düflkünülden bazı hallerde yedi yıl sürer. 7 yıl sonra cezası biter. Eğer piffmanlık duyar, af dilerse dedeyle beraber bir kurban keser ve herkese dağıtır. Böylece cezası biter. Ama yine de cemaata tam karflamaz." (Türkdoğan 1995: 510)

Yeryüzünde insanların bir araya gelerek meydana getirdikleri en basitinden en gelişmişine bütün devlet sistemlerinde düzenin sağlanabilmesi, aynı kan ve soydan geliyor olsalar bile insanların huzur ve barış ortamında bir arada yaşayabilmelerinin sağlanabilmesi adına, ister egemen bir güç tarafından konulsun, isterse toplumu oluşturan bireylerin altına imza attıkları ya da onayladıkları sözleşmeler sonucunda meydana getirilsin, her zaman bir kurallar sistemi tesis edilmiştir. İster "teba", ister "ulus" diye nitelendirilsinler, bir devlet çatısı altında yaşayan bireyler, hem birbirlerine hem de devlete karşı çeşitli sorumluluklar yüklenmişlerdir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, biteye yüklenen sorumluluklar, devletin "teba"sını ya da

"ulus"unu oluşturan bireylerin kaostan uzak tutularak temelleri neye dayanırsa dayansın "düzen" ve "nizam" içerisinde tutulmasını amaçlamıştır. Bu noktada, kuralları ortaya koyan ve denetleyen, yargılama ve cezalandırma yetkilerini elinde toplayan "devlet", meşruyetini hangi ideoloji ya da düşünsel sistemden alırsa alsın, kurallara uymayan birey hakkında hüküm verme ve cezalandırma hakkını kendisinde görmüştür. Devletin yönetme erkine dayanarak ilan ettiği ya da bireylerin uzlaşmaları sonucunda ilan edilen kuralları çiğneyenler (Öldürenler, çalanlar, kargaşa çıkarıcılar, huzuru bozanlar, yasaları çiğneyenler, devlete baş kaldıranlar, vs.), yargılama ve hüküm verme yetkisine sahip "güç" tarafından çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Yargılama ve hüküm verme yetkisini kendisinde toplayan devlet ya da hükümetin tavrı, devlet ne kadar liberal bir renk taşırsa taşırsın, "başlangıç"ta ortaya konulan modelin tekrarı anlamına gelmektedir. Yani, "başlangıç"taki Tanrı'nın yerini devlet başkanı, yasama ve yürütme organları almış, verilen kararlar dünya üzerindeki hayatı düzenlemeye yönelik kararlar olarak görülmüştür. Din ya da töreleri esas alan devlet yapılanmalarında devlet başkanı, yönetme erkini doğrudan Tanrı'dan alan seçilmiş bir kişi olarak tasavvur edilmiş ve vereceği kararlarla Tanrısal nizamın bir benzerini yeryüzünde kurmakla yükümlü tutulmuştur. Din ve törelerin yerine demokrasiyi esas alan "ideal" devlet biçimlerinde ise devlet başkanı, meşruyetini ulus ya da halkı oluşturan bireylerden almıştır ve karar verme aşamasında halkın kendisine verdiği yetkiyi, halk adına kullanmıştır. Fakat, yönetme ve karar verme yetkisini ister Tanrı'dan alsın, isterse halktan alsın, bütün yöneticilerin tıpkı "başlangıç"taki Tanrı gibi yasalara karşı gelen bireyleri hapsedtiği-

ni, en temel haklarından mahrum bırakıldığını, toplum dışına ittiğini ve hatta öldürebildiğini görmekteyiz. Bu noktada “hapis”i, devleti yönetenler tarafından verilen bir kararla bireyin kendi iradesinin dışında yaşadığı düşüş ve mahrumiyet olarak nitelendirmek gerekmektedir. Tıpkı “başlangıç”taki gibi, devlet başkanı da bireyi geçici bir süreliğine ya da ömür boyu hapsedme yetkisine sahiptir. Dünya üzerindeki “hapis” de bir düşüşü, mahrumiyeti ifade etmektedir. Nitekim “başlangıç”ta da insan, Tanrı tarafından geçici bir süreliğine düşürülmüş, çeşitli haklardan mahrum bırakılmıştır. Devlet de bireyi hapse düşürerek çeşitli haklardan mahrum bırakmaktadır. Dilimizde yer alan “hapse düşmek”, “hapse boylamak”, “deliğe tıkılmak” gibi ifadelerle hapis hayatının yaşandığı yer anlamına gelen “delik”, “çukur” ve “zindan” kelimeleri, “başlangıç”taki “düşüş”ü akla getirmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, yer yüzündeki insanlar ve sistemler, cezalandırmak konusundaki tavırlarıyla, ne kadar gelişmiş ve değişmiş olursa olsunlar, “başlangıç”taki “model eylem”i tekrarlar bir konumda karşımıza çıkmaktadırlar. Yeryüzünde suç işleyip de bir süreliğine deliğe tıkalı, çukura ve zindana atılan, hapse boylayan birey haklarından mahrum bırakılmakta, aile ocağından uzaklaştırılmakta, nefsi ve bedenî terbiyeye maruz tutulmakta, yani, yeryüzündeki cennetten bir süreliğine mahrum bırakılmakta, cezayı tamamlayıp çukur, delik, zindan ve haptisten çıktıktan sonra da yeniden yeryüzü cennetine dönebilmektedir.

Buraya kadar yazdıklarımızdan çıkarılabilecek sonuçları maddeler halinde sıralamak gerekirse şunları söylemek mümkündür:

1. Yaratılış mitlerinde anlatılan ve “başlangıç”ta meydana gelen “ilk suç” ve “ilk ceza”, yeryüzüne düşürülüp de zo-

runlu bir gurbet ya da hapis hayatı sürmek zorunda kalan kişiye için yeryüzündeki hayatta bir “model”i ya da “davranış biçimi”ni oluşturmuştur.

2. “Başlangıç”taki “ilk suç”, “ilk ceza”, “düşüş”, zorunlu “mahrumiyet” ve “hapis” dünya üzerindeki hayatta Şamanizm, Budizm, Musevilik, Hıristiyanlık, İslam ve tasavvuf gibi dinler ve felsefi sistemler çerçevesinde, ölümsüzlüğü ve tanrısalığı yeniden kazanmak adına, gönüllü bir mahrumiyet ve hapis hayatına dönüştürülmüştür. Bu gönüllü düşüş ve mahrumiyet, bireyin kendisini cezalandırmak, nefsinin terbiye etmesini yanı sıra “başlangıç”ta yaşanan “düşüş”ün hiç yaşanmadığını kabul etme arzusuyla birlikte ele alınmalıdır. “Başlangıç”taki “düşüş”ün getirdiği pişmanlık ve acı, bireyin bilinç altında daima canlı bir şekilde kalmış, birey, hissettiği pişmanlık ve aşağılanmışlıktan “başlangıç”taki “düşüş”e neden olan olayları tersine çevirerek kurtulmaya çalışmıştır. Bireyin bilinç altında yaşata geldiği “pişmanlık” ve “aşağılanmışlık” hissi, onu zaman zaman dünya ile irtibatı tamamen kesmeye yöneltmiş, üzerinde yaşanan dünyanın anlamsızlığı ve önemsizliği konusunda tehlikeli uç noktalara kadar gitmesine neden olmuştur. Halbuki, mit, hayata ve dolayısıyla insana anlam ve önem kazandırmak istemiştir.

3. Alevilik-Bektaşilik ve dünya üzerindeki devlet sistemlerinde görüldüğü üzere, “başlangıç”taki “ilk suç” ve “ilk ceza” modeli, zorunlu bir düşüş (düşkünlük, hapis, mahrumiyet) biçiminde devam ettirilmiştir. “Başlangıç”taki Tanrı’nın yerini, dünya üzerinde en yüksek dinî otorite ile devlet başkanı almıştır.

4. Yaratılış mitlerinde anlatılan “ilk suç”, ilk ceza” ve “düşüş” ile dünya üzerindeki toplum ve devlet sistemlerindeki “suç”, “ceza” ve “düşüş” arasındaki bağlantı, kişiyeğlunun mutlak bir “düzen”

(kozmos) tesis etme ve bu düzeni tâbi olma dürtü ya da arzusunun ortaya koymasına bakılmıyordur. Önemlidir.

NOTLAR

¹ Mircea Eliade, bu durumu "u" ekilde açıklamaktadır: "İmîdi insani eylemlere dönelim-salt otomatizm sonucu olmayan eylemlere tabii. Bunların anlamları, değerleri kaba fiziksel verileriyle değil bir ilk eylemi yeniden üretme, bir mitsel örneği tekrarlama özellikleriyle bağlantılıdır. Beslenme salt fizyolojik bir i'lem değildir; aynı zamanda bir komünyonu yenilemektedir. Evlilik ve kolektif orji mitsel prototipleri yansıtır; bunlar tekrar edilirler, çünkü başlangıçta (o günlerde, in illo tempore, ab origine) tanrıları, atalar veya kahramanlar tarafından dinsel amaçla ifa edilmişlerdir. "İkel, arkaik insan bilinçli davranışında daha önce başka birisi tarafından, insan olmayan bir varlık tarafından yapılmamış ve ya "anmamış" herhangi bir eylemi yaptığını ileri sürmez. Onun yaptığı her "ey daha önce yapılmış"tır. Yaşamın başlangıcında başlangıç hareketlerin bitmek bilmez tekrarıdır. (Eliade 1994: 18-19)

² Sümer, Babil, Yunan ve İranî (Kur'an'daki Mukaddes) yaratıcı hikâyeleriyle Kur'an'daki yaratıcı ve cennetten düşen hikâyeleri ve bu hikâyelerin üzerindeki çeşitli yorumlar için bk. Hooke 2002: 29-37, 51-56, 144-166; Eliade 2003: 90-93, 204-209, 305-321, 375-403; Ögel 1989: 419-430, 475-477; Hançerlioğlu 1993: 11, 185, 213-214, 395-396, 490-491, 553-554; Kur'an (Bakara Suresi, 30.-38. Âyetler).

³ İlk günahın i'lenmesi hususunda Tevrat ile Kur'an, Tanrının tutumu konusunda ayrılmaktadır. Orhan Hançerlioğlu, bu fark ve Hristiyanlıkta "sâni" fedakârlık ederek Tanrıya yatmış olduğunu inanınca "unların yazmaktadır" Bu ilk günah üzerinde Tevrat ile Kur'an arasında "öyle bir ayrılık da vardır: Müslümanların Tanrıya Âdem'in tövbesini kabul eder, sadece onların yeryüzüne indirmekle yetinir. Yahudilerin Tanrıya Âdem ile Havvâya ve onların birlikte olan lanetler. "sâni" kendini fedâ edip çarmıha gerilmekle insan soyunu batılattığı konusu Hristiyan dünyasında XVI. Yüzyıla kadar tartışılmıyordu. XVI. Yüzyılda kilise bu konuda kesin kararını vermiş ve "sâni" fedakârlığıyla Tanrı'ın öfkesinin yatmış olduğunu bildirmiştir. (Hançerlioğlu 1993: 213-214)

⁴ Nitekim Mircea Eliade, mitin, insan davranışının için bir model teşkil etme, hayata ve dolayısıyla insana anlam ve önem kazandırma yönlerine de dikkat çekmektedir (Eliade 1993: 10).

⁵ Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen meyvelerinin yenilmesi yasaklanan ağaçla ilgili olarak aslında bir meyveden değil bir ağaçla ilgili olarak bahsedilmektedir ve bu ağacın dalından bir meyveden değil bir ağaçla ilgili olarak bahsedilmektedir. Altay Türkleri arasında derlenen metinde ise ağacın dört dalından

ki meyvelerinin yasaklanması'nın nedeni hakkında herhangi bir kayda yer verilmemektedir. Yahve insana "u" buyurmuştu: "Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin. Ama iyile kötüyü bilme ağacından yeme; çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölümsüz (Eliade 2003: 207). Tanrı Yahve dedi ki: "Âdem iyile kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu! Artık hayat ağacına uzanıp meyve almaz, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemelidir (Eliade 2003: 208). Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin kitabının 3. babında yazılan Havva'ya yasak ağacın meyvesini yemesi için "ondan yediğin gün, o vakit gözleriniz açılacak ve iyile kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız" dediğinden söz edilmektedir (Hooke 2002: 62-63). "fadelerden de anlaşılabileceği üzere, yasak ağaçtan yiyen Âdem'in Tanrı gibi olacağına "dün" ve bundan dolayı da Tanrı(lar) tarafından cezalandırılmıyordur.

⁶ Hristiyanlıkta çocuğun günahkar doğmasına ve ancak vaftiz edildikten sonra günahlarından arınabileceğine dair inanış, acaba, yasak meyvenin yenilmesi sonucunda cennetten çıkarılmıyorsa olma ve doğurulan kadına bir ceza olarak verilmesi ile açıklamak mümkün müdür? Hristiyanlıkta inancında, sanki, her doğum, yasak meyveyi yiyerek ilk günah işlemeyi ve bu günahın dolayısıyla da cennetten çıkarılmıyorsa gibidir gibi bir sonuç çıkarmak mümkün müdür? Nitekim ilk insan günahkar doğmuştu için dünyaya indirilmiştir. Bu noktada dinsel inançla desteklenmi olan mitik hafızanın uzun süre Hristiyanlar arasında canlı kalmışına hükmetmemiz doğru olabilir mi? Acaba Orta Çağ Avrupası'nda kadınlar "eytan ve cinlerle e" değil bir varlık olarak görmesini de Âdem'in yasak meyveyi yemesine neden olan ve "eytana ilk uyan Havva faktörüyle birlikte düşmek mümkün müdür? Ayrıca, bu tutumun Âdem'in oğulları arasında ya'anan ilk kavgaya ve ilk cinayetin (Hâbil ile Kâbil olayının Sümer mitolojisinde yer alan en eski versiyonu Dumuzi ile Enkimdu Mitozu için bk. Hooke 2002: 43-44) i'lenmesine neden olan merkezinde kadının bulunduğu kânskançlı (Kur'an'a göre, kânskançlı'nın nedeni, Tanrının Hâbil'in kurbanını kabul edip Kâbil'ininki kabul etmemesidir. Burada kadının merkezli bir kânskançlıktan söz edilmemektedir: Maide Suresi, 27.-31. âyetler) da etkili olduğunu düşünmek mümkün müdür? Son olarak acaba Müslümanlar, neden her cinsel ilişki kiden sonra mutlaka yıkanma gereğini duyarlar? Bunu sadece İslamın öyle buyurmasıyla açıklamak mümkün müdür? Yoksa, yine ilk günaha, baştan çıkarılan Havva'ya, cinsellik üzerine i'lenen ilk cinayete ve özellikle de cinsel ilişki ile ilk günahkar insanın yeryüzüne indirilmesini tekrarlamak anlamına gelebilecek bir çocuğun dünyaya getirilmesine neden olma gibi bir düşünceye mi gitmek gerektir?

⁷ Değerli araştırmacı Bahaeddin Ögel, yasak meyvenin bir sembolden ibaret olduğunu ve cennetten çıkarılma ile insanın ölümsüz bir varlıktan

ölümlü bir varlık haline dönüştüğüne dikkat çekmektedir: "Yasak olan veya olmayan meyvalar, tamamı ile sembolik idi. Bunlar daha ziyade, iyi ile kötü hareketi birbirinden ayırdı edip, iradesini kullanarak kötü şeyleri yapmaması için verilen bir tenbihden başka bir şey de değildir. Ölümsüz olarak Cennette yaşayan insanlık, yere inince ölümlü bir varlık olmuştur. Yine bazı Altay ve Yakut Türklerine ait yaratılış destanlarında Tanrı, ilk insanın çamurdan flekline yapılmış ve ona ölümsüz bir ruh aramağa gitmiştir. Fakat feytan'ın gelip de, bu flekleri muhafazaya memur edilen köpeği kandırarak bunları kirletmesi üzerine Tanrı çok kızmıştır. Tanrı yarattığı ve ilk insanlara birer ruh vermişti ama; ne ifleri varsa görünenler diye de onları yeryüzüne salmıştır. Bu yüzden de insanlık, hastalık ve ölümden kurtulamamıştır." (Ögel 1989: 475) İnsanın hastalıklı, zayıf bir varlık olması hususu, başta Sümer ve Babil yaratılış mitelemi olmak üzere "Tevrat", "İncil" ve "Kur'an"da da yer almıştır. Sümer yaratılış mitinde insanın hastalıklı, çelimsiz ve zavallı bir varlık olması hususu, Hooke tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: "Enki insanın yaratılmasını kutlamak için bir ziyafet verir. Enki ve Ninmah çok şarap içip sarhoş olurlar. Ninmah "derin suların üzerindeki" balıktan biraz alıp, birinin kışır kadını, ötekisinin hadım erkek olması için de ne oldukları belirsiz altı farklı insan yaratır. Enki hadımın yazgısının kralın önünde [hizmete] durmak olduğunu bildirir. Mitos, Enki'nin ise daha başka şeyler yarattığı eylemlerini betimleyen sözlerle sürer. Akılcı ve bedence çelimsiz bir insan yaratır ve Ninmah'tan bu acıacak yaratığın durumunu iyileştirecek bir şey yapmasını ister; ancak Ninmah hiçbir şey yapamaz ve böyle bir varlık yarattığı için Enki'yi lanetler. "insan" anlamına gelen "brani" sözcüklerinden bir "enoff" olup, "zayıf" ya da "hasta" anlamına gelen bir sözcük köküdür. "insan"ın bu yönü, "brani" fiirinde sık sık vurgulanır; insanın tanrısal amaçlı evrende kendisine vermeye düflündüğü yeri dolduramayış yolundaki "brani" insan anlayışının altında, Sümer mitolojisinde gördüğümüz bu ilginç örneğe yatsa gerek." (Hooke 2002: 37).

⁸ Dünya mitolojilerinde yeniden ölümsüzlüğü yakalama çabalarında "âb-ı hayat" önemli bir yer işgal etmiştir. Türk mitolojisinde de "Ural Batır" destanı, tıpkı, Sümerlerden Babilonya'ya geçmiş olan "Gılgamış" destanı gibi, bütünüyle ölümsüzlüğü sağlayan "tiri hıv"ı (hayat pınarı, dirilik suyu, âb-ı hayat) arama üzerine kurulmuştur ("Ural Batır" için bk. Ergun-İbrahimov 1996). Sümerlerden Babilonya'ya geçen "Gılgamış"ta Gılgamış'ın ölümsüzlüğü yakalamış olan Utnapiştim vasıtasıyla denizin dibine dalarak çıkardığı yeniden gençleştirme özelliğine sahip olan bitki, bir yılan tarafından kaçırılır. Bitkiyi alıp kaçan yılan, giderken derisini değiştirip gerisinde bırakır. Gılgamış'ın ölümsüzlüğü yeniden yakalamaya girişimleri, diğer pek çok metinde olduğu gibi, bu nedenle başarısızlıkla bitir (Hooke 2002: 67). "Gılgamış" destanı vasıtasıyla, yasak meyvenin ye-

nilmesini sağlayarak ilk insanın ölümsüz bir varlık haline gelmesine neden olan hileci yılanı bir kez daha aynı işlevi yerine getirir bir şekilde görebilmekteyiz. Yılan, "Gılgamış"ta, insanın yeniden ölümsüzlüğü yakalamasını engeller bir konumda görülmektedir.

⁹ Budizm ve özellikle de "Nirvana" hakkında bk. Campbell 1993: 253-525; Hançerlioğlu 1993: 90-91, 105, 196, 228, 295, 367.

¹⁰ Farsça "kırk günlük süre" anlamına gelen "çihle" kelimesinden gelen "çile" ya da "çille", genelde "çilehane" adı verilen bir yere çekilmek, ibadet için dünyevi ilişkileri asgariye indirerek zaman zaman mescitlerde bulunmak anlamına gelmektedir: "Umumiyetle tekkenin odalarından birinde (çilehâne) olur. feyh, halvete girecek dervifi bu odaya dua ve fatiha ile sokar ve oradan ayrılır. Hücrede seccade, dayanak ve Kur'an'dan başka bir şey yoktur. Gündüzleri oruçla geçirilir. İftar ettikleri yiyecek derece derece, tahammüllerine göre, azaltılarak kendilerine getirilir. Dervif zaruret olmadıkça dışarıya çıkmaz ve kimse ile konuşmaz. Gece ve gündüzleri ibadet, zikir ve tefekkürle geçirir. Geceleri yatarak değil oturarak ve bir feye dayanarak uyur. Kırk gün feyh dervifi çile'den çıkarır. O gün kurban kesilir. Dervif yakanarak, çamaşır deiftirir. Kurbanın ciğerinden yer veya etinin suyu ile yapılan çorbayı içer. feyh lüzum görürse dervif üst üste birkaç defa çile'ye girer. Mevlevilikte çile rıza kelimesinin ebced hesabındaki tutarı olan "binbir gün" sürer. Dervif bu süre içinde özellikle mutfak hizmetleri görür, az konuşur, sema, ney çalar, mesnevî okur. Bu müddetin bitiminde üç gün hücrede kapalı olarak kalır ve "dede" unvanını alır. Bektaflılıkta da çile hizmetlidir. Yalnız muayyen bir zamanla sınırlı değildir. Çileyi tamamlamaya "çile çıkarmak" (veya çekmek), tamamlamaya "çile keff" (çile çeken), tamamlamadan bırakmaya "çile kırmak", bırakana "çile kırğın" veya çile-fiken denirdi. Çile-kan pifman olup dergâha dönse çileyi yeniden bağlamak zorundaydı. Çile kırmak çok büyük bir suç kabul edilmiftir. Çileyi kıranın manevî bir felakete uğrayacağı umumî inançtır. Bektaflı geleneğine göre diğer tarikatlerde görülen çile "çile-i zenân" (kadınların çilesi)dır. Menkabeğe göre bunu Hac Bektafl Veli söylemiştir. Kendisi "çile-i merdan" (erkeklerin çilesi) tercih etmiştir. Buna göre Kilis yakınında Davut Peygamber makamında her gün bir sızır yiyip su içmeden ve abdest bozmadan kırk gün ibadet edip çile çekmiştir." (Komisyon 1997: 148).

¹¹ "Dişi" ya da "kadın"ın şeytanla sıkı bir ilişki içerisinde olduğu inancı, Lebed Tatarları arasında derlenen yaratılış mitinde de kendisini göstermektedir. Bu metne göre, erkeğin yaratılışı Tanrı'ya bırakılırken "dişi" ya da "kadın"ın yaratılışı şeytana bırakılmıştır. Metinde ayrıca, İbrani mitolojisinde olduğu gibi, dişinin erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı inancına da yer verilmiştir: "... Tanrı önce yeryüzünde tek başına yaşayan insan yarattı. Bu in-

san erkek idi. Bir gün Tanrı'nın yarattığı erkek uyurken şeytan onun göğsüne bastı. Bunun üzerine erkeğin kaburgalarından bir kemik ayrılarak yere düştü. Bu kemik biraz daha uzayınca, bundan kadın meydana geldi." (Taş 2002: 85)

¹² "Din dışına çıkarma... Lânetleme anlamını da kapsayan aforoz, Yahudiliğin ortaya attığı dinsel bir cezalandırmadır. Aforoz (Yu. Aphorizein) sözcüğünden bozularak aforoz biçiminde yaygınlaşan bu deyim, Tevrat'a göre büyük günahlarda uygulanan dinsel bir lânetleme ve topluluk dışına çıkarma işlemini dile getirir. Yahudilik âlemiyle ilişkilerin tümüyle kesilmesine İbrânce Herem (çıkarma), sadece ailesi dışındakilerle ilişkinin kesilmesine Nidui uygulamaları bir hayli çeşitlenmiştir. Cezalandırılan kişiyi sadece kimi çıkarlarından yoksun bırakan küçük aforoz, papalık kararıyla gerçekleşen latae sententiae aforoz, yargılanmayı gerektiren ve yargı sonunda verilen terendae sententiae aforoz vb. gibi aforoz çeşitleri Protestanlıkta daha da genişlemiştir. Günah çıkarma hakkından bir yıl yoksun bırakma, evlenme âyininin yoksun bırakma, kilise defterinden silinme gibi Protestan aforozları sadece dinsel alanla sınırlanmıştır; Katolik aforozlarında olduğu gibi, yurttaşlık haklarından da yoksun bırakmayı kapsamaz. Kendileriyle görüşülmesi kesinlikle yasaklanan aforozlulara Lâtince vitandi, kendileriyle görüşülebilen aforozlulara tolerati denir. Kilise, yaşayan insanlara uyguladığı bu cezalandırmayı, ölümden sonra gerçekleşecek olan dinsel af ve baf kurumlarıyla çelişkinisi düşünmeksizin, tanrı adına uygular." (Hançerlioğlu 1993: 14-15)

¹³ Alevilik ve Bektaşilikteki "düşkünlükten kurtulma" kavramı, özellikle de düşkünlükten kurtulmada en yüksek dinî otoritenin devreye girmesi nedeniyle Hristiyanlıktaki "bağış" sistemini akla getirmektedir. Hançerlioğlu'nun Hristiyanlıktaki "bağış" sistemi hakkında verdiği bilgiler arasında yer alan şu ifadeler, Hristiyanlardaki "ilk günah" psikolojisini çok güzel bir şekilde açıklamaktadır: "...baf (Os. nâyet, Lâ. Gratia) temelde, insanın doştundan bozuk ve günahlarla kirlenmiş olduğu dogmasına dayanır. Bu doştundan günahkârlık da insanın atası olan Âdem'in elma hırsızlığından ötürüdür. Günahkâr doştan insan ne etse bu günahın lekesinden kurtulamaz; onu ancak tanrının bafı kurtarabilir. Özellikle Hristiyanlığın "Jansenizm" ve "Kayracılık" (Os. nâyeti rabbâniye mesle, Fr. Providentialisme) öğretilerine göre insanın yapabileceği tek şey, tanrıya baflanmak ve oturup tanrının bafını beklemektir. Katolik inançlarına göre tanrı, insanların kimini bafıllar ve kimini bafılamaz, neden bafılladığı ve neden bafılamadığı da bilinemez. Çünkü bu bafı, yafım süresinde olabileceği gibi genellikle doştadan önce gerçekleşmiş de olabilir. Kimi insanlar bafıllanmış olarak doştalar, zengin ve mutlu olanlar böyledir. Yoksul ve mutsuzlarsa bafıllanmadan doştı olanlardır. Hristiyan felsefesinin patristik ve skolastik dönemlerinde hemen

bütün kilise düflünürleri bu usa aykırıya kandırarak bir gerekçe bulmaya çalışmışlardır. Önceleri tanrılık bir yetki olan ve insanın doştadan önceki -Âdem'in elma hırsızlığından soyaçekimle geçen- günahına yönelen bafı, daha sonra Katolik kilisesince insanın yafım süresinde iflediği günahlara ve yafım süresinde çekeceği cezalara yayılmış ve Papa'lar tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Tanrılık bafı yetkisini ellerine geçiren Papa'lar bu yetkiyi Kardinal'lere ve Piskos'lara da verebilirler. Papa'nın bafı para karşılığında olur; demek ki bu bafıftan da zenginler yararlanabilirler..." (Hançerlioğlu 1993: 73-74)

KAYNAKLAR

- CAMPBELL, (Joseph), 1992, **İkel Mitoloji Tanrının Maskeleri**, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara, İmge Kitabevi.
- ELİADE, (Mircea), 1993, **Mitlerin Özellikleri**, (çev. Sema Rifat), İstanbul, Simavi Yayınları.
- ELİADE, (Mircea), 1994, **Edebi Dönüş Mitosu**, (çev. Ümit Altuğ), Ankara, İmge Kitabevi.
- ELİADE, (Mircea), 1999, **Şamanizm**, (çev. İsmet Birkan), Ankara, İmge Kitabevi.
- ELİADE, (Mircea), 2003, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, (çev. Ali Berktaş), 1. c., İstanbul, Kabaıcı.
- ERGUN, (Metin)-Gaynislam İbrahimov, 1996, **Başkurt Halk Destanı Ural Batır**, Ankara, Türksoy Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, (Orhan), 1993, **Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler**, 2. b., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- HOOKE, (Samuel Henry), 2002, **Orta Doğu Mitolojisi Mezopotamya-Mısır-Hitit-Musevi-Hristiyan Mitosları**, (çev. Alâeddin Şenel), 4. b., Ankara, İmge Kitabevi.
- İNAN, (Abdülkadir), 1986, **Tarihte ve bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, 3. b., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Komisyon, 1997, **Çile, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. c., İstanbul, Dergah Yayınları, s. 148.
- ÖGEL, (Bahaeddin), 1989, **Türk Mitolojisi**, 1. c., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TAŞ, (İsmail), 2002, **Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji**, Konya, Kömen Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, (Orhan), 1995, **Alevi Bektaşî Kimliği -Sosyo-Antropolojik Araştırma-**, İstanbul, Timaş Yayınları.